

Στέργιου Αλεξιάδη, Εγκληματολογία, έκδοσις τρίτη, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη, 1989

του Αντώνη Δ. ΜΑΓΓΑΝΑ
Τομέας Εγκληματολογίας
Πάντειο Πανεπιστήμιο

Το σημαντικό αυτό σύγγραμμα είναι γραμμένο από ένα εγκληματολόγο με νομική κατάρτιση. Το φαινόμενο αυτό, όπως είχαμε και άλλοτε παρατηρήσει, είναι συνηθισμένο στα ευρωπαϊκά δεδομένα. Συναντιέται όμως σπάνια στις αγγλοσαξωνικές χώρες και ιδίως στις Η.Π.Α. και τον Καναδά λόγω της έντονης ανάπτυξης των κοινωνικών επιστημών. Εκεί τα παρόμοια συγγράμματα είναι γραμμένα από εγκληματολόγους που ξεκίνησαν σαν κοινωνιολόγοι ή ψυχολόγοι, ή άλλους με συναφή επιστημονικά αντικείμενα.

Η διαφορά αυτή επηρεάζει βέβαια και το περιεχόμενο του βιβλίου. Όπως και να γίνει, ο «ευρωπαίος» εγκληματολόγος με τη νομική κατάρτιση και καταγωγή αντιμετωπίζει διαφορετικά την ύλη όχι μόνο όσον αφορά την παρουσίαση αλλά κυρίως το περιεχόμενο. Θα τολμούσα να πω με κίνδυνο να παρεξηγηθώ πως έχει μια πιο ψυχρή, πιο «αντικειμενική» στάση στην αντιμετώπιση των διαφόρων προβλημάτων. Δεν τον ενδιαφέρει να υποστηρίξει πάση θυσία μια θέση όσον αφορά ένα συγκεκριμένο πρόβλημα. Κύρια προσπάθειά του είναι να παρουσιάσει τις διάφορες απόψεις, να προχωρήσει στην κριτική τους και μερικές φορές (πολύ λιγότερες πάντως από τους «κοινωνιολόγους») να προβάλλει την προσωπική του θέση. Η επιστημονική κατάρτιση του νομικού τον υποχρεώνει σε μια αυστηρότητα (*rigueur*) στην παρουσίαση των διάφορων επιστημονικών απόψεων. Δεν του επιτρέπει αυτή η κατάρτιση να πάρει θέσεις θεαματικές που θα δρέψουν ίσως τα χειροκροτήματα μιας μερίδας αναγνώστων. Στο σημείο αυτό θα μπορούσαμε να πούμε πως ο ρόλος ενός τέτοιου επιστήμονα είναι κάπως άχαρος.

Η προσωπική μου άποψη (επηρεασμένη ασφαλώς, εφ' όσον ανήκω κι' εγώ στην ίδια κατηγορία) είναι πως η στάση αυτή είναι πιο σύμφωνη με την επιστημονική δεοντολογία.

Αναγνωρίζω βέβαια πως οι διάφορες καινούργιες θεωρίες έδωσαν το έναυσμα σε συζητήσεις και προβληματισμούς και συνετέλεσαν σημαντικά στην ώθηση προς τα εμπρός της Εγκληματολογίας. Όμως σήμερα, με την πρόοδο που έχει συντελεσθεί, το υλικό που υπάρχει και τη σχετική βιβλιογραφία, ο συγγραφέας που θα πραγματευθεί ένα τέτοιο θέμα οφείλει να τα παρουσιάσει ολόπλευρα.

Αυτή τη σφαιρική και ολόπλευρη παρουσίαση των θεμάτων έχει κάμει και ο Στέργιος Αλεξιάδης. Αν κάποιος διαβάσει το σύγγραμμα περιμένοντας να βρει τη μονόπλευρη προβολή μιας θέσης, ασφαλώς θα απογοητευθεί.

Γιατί ο συγγραφέας παρουσιάζει αντικειμενικά και «ψυχρά» τις διάφορες απόψεις αφήνοντας στον μελετητή το δύσκολο ρόλο να τοποθετηθεί απέναντι σε σημαντικά κοινωνικά ζητήματα. Προσωπικά πιστεύω πως έτσι έπρεπε να είναι τα πράγματα. Το βάρος πέφτει στο μελετητή να πάρει θέση χωρίς βέβαια ν' αποκλείεται (πράγμα που συμβαίνει συχνά στο βιβλίο αυτό) ο συγγραφέας να δίνει τη δική του άποψη ή κριτική, χωρίς όμως να αφήνει να εννοηθεί πως είναι και η ορθότερη.

Συχνά, για παράδειγμα, ο συγγραφέας δεν περιορίζεται στη θεωρητική ανάπτυξη διαφόρων θεμάτων με εγκληματολογικό ενδιαφέρον όπως η τοξικομανία, το θυμα του εγκλήματος, οι νέοι παραβάτες αλλά δίνει και μια εκτενή ανάλυση των νομοθετικών ρυθμίσεων και μάλιστα και των νομολογιακών σε μερικές περιπτώσεις. Δεδομένου ότι το σύγγραμμα απευθύνεται κυρίως σε φοιτητές της Νομικής, ορθά δίνεται αυτή η σημασία στην ανάλυση του θετικού δικαίου. Εξ άλλου και οι εγκληματολόγοι και στη Β. Αμερική αντιλαμβάνονται πόσο απαραίτητη είναι και η νομική κάλυψη ενός θέματος.

Το σύγγραμμα υπό ανάλυση ξεκινά με μια εκτεταμένη εισαγωγή 60 σελίδων όπου αναπτύσσεται ποικιλία θεμάτων όπως ο προσδιορισμός του αντικειμένου των εγκληματολογικών επιστημών σαν αυτοτελών επιστημών, η σχέση μεταξύ ποινικού δικαίου και εγκληματολογίας¹, η εξέλιξη της επιστήμης της εγκληματολογίας και η παρουσίαση των διαφόρων ρευμάτων σ' αυτό το χώρο που διεκδικείται από πολλές επιστήμες χωρίς να ανήκει αποκλειστικά σε καμία. Χαρακτηριστική του πνεύματος του συγγραφέα στην εισαγωγή είναι η κριτική που κάνει στην Εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης²:

«Αν η αυτοαποκαλούμενη «Εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης» ενδιαφέρεται αποκλειστικά ή κυρίως για τη μελέτη της αντίδρασης και της συμπεριφοράς των κοινωνιών, των αστυνομικών, των ανακριτικών υπαλλήλων [...] απέναντι στο έγκλημα και στον εγκληματία [...] τότε μπορεί να ονομάζεται Κοινωνιολογία, Κοινωνική ψυχολογία, Δικαστική ψυχολογία, Ατομική ψυχολογία, Πολιτική επιστήμη ή όπως αλλιώς επιθυμεί. Και δεν υπάρχει βέβαια αμφιβολία, ότι η προοπτική υπό την οποία ερευνά και μελετά τα αντικείμενά της έχει ήδη προσφέρει σημαντικά στην αναθεώρηση πολλών θέσεων στο χώρο της αντεγκληματικής πολιτικής και στην καλλίτερη οργάνωση του αντεγκληματικού μηχανισμού. Τούτο, όμως, δεν δικαιολογεί ούτε την από μέρους των οπαδών της απόρριψης της (κατ' αυτούς «παραδοσιακής») Εγκληματολογίας ούτε το σφετερισμό της ονομασίας της».

Το σύγγραμμα είναι διαιρεμένο σε τρία μέρη κατά το γαλλικό πρότυπο (το τρίτο προστέθηκε στην τελευταία έκδοση): Στο Πρώτο Μέρος, όπου αναλύονται τα φαινόμενα του εγκλήματος και της εγκληματικότητας, παρουσιάζονται σχετικά συνοπτικά οι διάφορες θεωρίες

και απόψεις για τη φύση και τις αιτίες του εγκλήματος. Στο Δεύτερο Μέρος, που αφορά τον εγκληματία και το θύμα, την προσοχή τραβούν τα σχετικά με την επικινδυνότητα και τη σχετικότητα της έννοιας αυτής καθώς και οι αναλύσεις αναφορικά με το θύμα. Ιδιαίτερη σημασία δίνεται στο φόβο θυματοποίησης που είναι έντονα παρών στις σημερινές κοινωνίες. Τέλος στο Τρίτο Μέρος, που αφορά την αντεγκληματική πολιτική ο συγγραφέας πραγματεύεται το λεπτό ζήτημα των σύγχρονων μέτρων αντεγκληματικής πολιτικής καθώς και το θέμα πως συμβιβάζεται αποτελεσματική αντεγκληματική πολιτική και σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Τελειώς ενδεικτικά θα αναφέρω ωρισμένα σημεία που παρουσίασαν για μένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Ο Στέργιος Αλεξιάδης κάνει ωρισμένες παρατηρήσεις σχετικά με το έγκλημα που αξίζει να αναφερθούν³. Το έγκλημα είναι φυσιολογική συμπεριφορά. Το να προσπαθείς να το αιτιολογήσεις σημαίνει πως προσπαθείς να αιτιολογήσεις τη λειτουργία της ανθρώπινης φύσης. Το ερώτημα δηλαδή που πρέπει να τίθεται κάθε φορά που το άτομο ενεργεί δεν είναι γιατί εγκλημάτισε αλλά γιατί δεν εγκλημάτισε. Κατά τον συγγραφέα δεν είναι το έγκλημα αλλά η νομότυπη συμπεριφορά που οφείλεται σε κάποια αιτία. Γιατί οι εκδηλώσεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς που χαρακτηρίστηκαν σε μια ωρισμένη εποχή σαν εγκλήματα είναι εντελώς φυσιολογικές εκδηλώσεις του ατόμου εφ' όσον ο άνθρωπος δεν είναι από τη φύση του Καλός ούτε πλάστηκε ως κοινωνικό όν. Με τη δημιουργία όμως των κοινωνικών σχηματισμών έγινε αναγκαίο να καταβάλλεται ιδιαίτερη προσπάθεια ώστε το άτομο να συγκρατεί αυτές τις φυσικές τάσεις που χαρακτηρίζονται εγκλήματα, δηλαδή να φέρεται αντίθετα με τη φύση του. «Και εδώ γεννιέται η τραγική σύγκρουση του ανθρώπου με τον εαυτό του: του «φυσικού» ανθρώπου που είναι με το «κοινωνικό» άτομο που πρέπει να είναι»⁴

Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης το μέρος που αναφέρεται στην επικινδυνότητα και ειδικά στους πίνακες πρόγνωσης της εγκληματικής συμπεριφοράς. Ο συγγραφέας αποδειχνει με πειστικά επιχειρήματα πόσο σχετική είναι η έννοια αυτή ο καθορισμός της οποίας αποτέλεσε και αποτελεί μια χίμαιρα για την επιστήμη⁵.

Στο τμήμα που αφορά τη διάκριση των εγκληματιών σε κατηγορίες ο Στέργιος Αλεξιάδης προτείνει την κατάργηση όλων των σχετικών νομοθετικών διατάξεων που αφορούν τους επικινδυνούς υπότροπους εγκληματίες και οι οποίες είναι ουσιαστικά και πρακτικά ανεφάρμοστες.

Όσον αφορά το θύμα του εγκλήματος ο συγγραφέας τονίζει ότι η εγκληματολογική έννοια του θύματος δεν είναι ανάγκη να συμπίπτει οπωσδήποτε με τη νομική έννοια. Μπορεί να είναι στενότερη ή ευρύτερη.

τερη. Ουσιαστικό κριτήριο συμπεριφοράς πρέπει να αποτελεί το αν η τροποποίηση της συμπεριφοράς του θύματος στο παρελθόν θα μπορούσε να αποτρέψει το έγκλημα που έγινε εναντίον του⁶.

Το Τρίτο Μέρος του συγγράμματος παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον λόγω της επικαιρότητας του θέματος της αντεγκληματικής πολιτικής. Αναγκαστικά το θέμα σχετίζεται με την πρόληψη του εγκλήματος και με τα διάφορα μέτρα κοινωνικής πολιτικής που τείνουν προς την κατεύθυνση αυτή. Θα θέλαμε ίσως περισσότερες πληροφορίες ως προς την κατεύθυνση που στράφηκε η αντεγκληματική πολιτική των Η.Π.Α. μετά τα πορίσματα των ερευνών που έδειξαν πως η σύνδεση ανεργίας - φτώχειας και εγκλήματος είναι περισσότερο πλασματική παρά πραγματική⁷. Εδώ αναπτύσσονται και οι διάφορες θέσεις που αφορούν την καταργητική στάση που υποστηρίζει την ολική ή μερική κατάργηση του ποινικού συστήματος για την αντιμετώπιση του εγκλήματος.

Το ξεχωριστό ενδιαφέρον του Τρίτου Μέρους βρίσκεται στο τμήμα εκείνο που αφορά τα όρια της αντεγκληματικής πολιτικής σε σχέση με τα δικαιώματα του ανθρώπου.

Τέλος ο συγγραφέας εκθέτει σε παράρτημα διάφορους χρήσιμους πίνακες και δελτία που αφορούν το καταδικασθέν άτομο καθώς και την εγκληματολογική στατιστική. Θάθελα να προσθέσω πως η βιβλιογραφία που χρησιμοποιήθηκε είναι σημαντική και όσον αφορά την ποσότητα, την ποιότητα και την προέλευσή της.

Βασική για το σύγγραμμα είναι η διάκριση που γίνεται ήδη από τις πρώτες σελίδες ανάμεσα σε δικαίικούς και μη δικαίικούς κλάδους που ασχολούνται με το έγκλημα και τον εγκληματία. Όλος αυτός ο μηχανισμός συνθέτει την αντεγκληματική πολιτική που δεν αποτελεί αυτοτελή επιστημονικό κλάδο, αλλά επιστημονικά αναγκαία κατάληξη της λειτουργίας των κυρίων εγκληματολογικών ή ποινικών κλάδων. Ο Στέργιος Αλεξιάδης προσπαθεί να μην κλίνει ούτε προς μια καθαρά δικαϊκή αντιμετώπιση της εγκληματολογίας ούτε προς μια αμιγώς μη δικαϊκή αντιμετώπιση, αλλά επιδιώκει μια αρμονική «συνύπαρξη» και ισορροπία. Το εγχείρημα είναι αρκετά δύσκολο μα η πνευματική πειθαρχία του συγγραφέα και η καθαρά επιστημονική ανάπτυξη των θεμάτων βοηθούν σε μια παρουσίαση της εγκληματολογίας όπου δεν αμελούνται ούτε οι δικαϊκές ρυθμίσεις (η νομική πλευρά) ούτε οι μη δικαϊκές απόψεις (εγκληματολογική ή κοινωνιολογική πλευρά). Εκεί κατά τη γνώμη μας έγκειται η αξία του συγγράμματος και η ουσιαστική συμβολή του Στέργιου Αλεξιάδη στην πρόοδο της Εγκληματολογίας.

1. Όπως τονίζει ο Σ. Αλεξιάδης στη σελ. 46: «η άποψη που ορθά επικρατεί στο θέμα της σχέσης των δύο κλάδων στηρίζεται στην αντίληψη περί αμοιβαίου

σεβασμού: η εγκληματολογία και το ποινικό δίκαιο είναι (αυτοτελείς) αδελφοί κλάδοι».

2. Id. σελ. 63-64.
3. Id. σελ. 155.
4. Ibid
5. Id. σελ. 265 επ.
6. Id. σελ. 362
7. Id. σελ. 421

ΕΝΑΣ ΦΕΜΙΝΙΣΤΗΣ ΠΟΥ ΔΟΛΟΦΟΝΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΜΙΑ ΓΥΝΑΙΚΑ

J.P. Marat, Σχέδιο ποινικής νομοθεσίας, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1989. Μετάφραση και εισαγωγή του Α. Σινιόσογλου. Προεισαγωγικό σημείωμα του Ν. Κουράκη.

του Αντώνη Δ. ΜΑΓΓΑΝΑ
Τομέας Εγκληματολογίας
Πάντειο Πανεπιστήμιο

Το σχετικά άγνωστο αυτό έργο ενός από τους πρωταγωνιστές της Γαλλικής Επανάστασης του 1789 εντάσσεται μέσα στα πλαίσια της «Βιβλιοθήκης Εγκληματολογίας» υπό τη διεύθυνση του Αναπληρωτή Καθηγητή της Παντείου Ιάκ. Φαρσεδάκη. Μεταφράστηκε εύστοχα από το δικηγόρο Αλ. Σινιόσογλου ο οποίος δίνει σε ένα εισαγωγικό σημείωμα στοιχεία για το Marat και ωρισμένες προσωπικές κρίσεις. Επίσης ο συνάδελφος Ν. Κουράκης, σ' ένα προεισαγωγικό σημείωμα τοποθετεί το Marat και το έργο του μέσα στο γενικότερο πλαίσιο της εποχής του.

Ο συγγραφέας μετά από μια έκθεση των γενικών αρχών οι οποίες διέπουν την προτεινόμενη νομοθεσία προβαίνει σε μια όχι συστηματική αλλά αναλυτική περιγραφή των διαφόρων εγκλημάτων αρχίζοντας όπως είθισται από τα εγκλήματα κατά του κράτους, κατά του προσώπου, κατά της ιδιοκτησίας, κατά των ηθών, κατά της τιμής, της διατάραξης της κοινής ησυχίας και κατά της θρησκείας.

Ακολουθούν θέματα δικονομικά καθώς και του δικαίου της απόδειξης όπου φαίνεται καθαρά η επίδραση του αγγλικού δικαίου ιδίως

όσον αφορά τη δύναμη της πιθανολόγησης (*circumstantial evidence*)¹. Τέλος πολύ λίγα αναφέρονται στην εκτέλεση των ποινών.

Η ιδέα κλειδί που βρίσκεται πίσω από τις προτεινόμενες ρυθμίσεις είναι τα χρηστά ήθη. Σαν το ύψιστο μέτρο αντεγκληματικής πολιτικής «ο άνθρωπος πρέπει να αποβάλλει κάθε έκνομη διάθεση κι αυτό μπορεί να γίνει μόνο με χρηστά ήθη».² Η έκλυση των ηθών θεωρείται κατά το Marat, η υπ' αριθμόν ένα αιτία της ηθικής κατάπτωσης, της διαφθοράς και κατά συνέπεια της εγκληματικότητας. Στιγματίζοντας τους παράνομους δεσμούς έξω από το συζυγικό, αναγνωρίζει πως όλ' αυτά πρέπει να φαίνονται πολύ γελοία σε διαφθαρμένους ανθρώπους. Αλλ' εκείνος έγραψε μόνο για λαούς οι οποίοι έχουν ακόμα ήθος. Ο Marat δεν αγνοεί την κοινωνική πραγματικότητα. Την πολεμά κατά πρόσωπο γιατί «οι διαστροφές ωραιοποιούνται, η αρετή γελοιοποιείται, η συζυγική πίστη εκλαμβάνεται ως κοροϊδία, η συστολή ως σεμνοτυφία και η αγνότητα είναι η αρετή των ηλιθίων»³.

Η διαφθορά αρχόντων και αρχομένων είναι το κλειδί της έκλυσης των ηθών και για τη στερέωση των ηθικών δεσμών είναι απαραίτητο η ποινική καταστολή και ο εξευτελισμός που επιφέρει η ποινή.

Εκεί όμως όπου, κατά τη γνώμη μας, πρωτοτυπεί ο Marat είναι σχετικά με ωρισμένες ρυθμίσεις που προτείνει και που είναι ανεπιφύλακτα επαναστατικές για την εποχή του. Όσον αφορά, για παράδειγμα, τη νοθεία τροφίμων δέχεται μεν ότι ο ένοχος δεν είχε την πρόθεση να δηλητηριάσει το κοινό, γνωρίζει όμως τα μοιραία αποτελέσματα των τροφίμων που νόθευσε από φιλοχρηματία: «Παίζει με τη ζωή των ανθρώπων με βάρβαρο τρόπο. Άραγε κατά τί διαφέρει από ένα δολοφόνο;»⁴. Αλλά επειδή συχνά αυτός που προκάλεσε τη νοθεία είναι ίσως περισσότερο αμόρφωτος παρά κακός ο συγγραφέας προτείνει ωρισμένα αποτελεσματικά μέτρα πρόληψης του αδικήματος. Πρώτον τη δημοσιοποίησή του. Να τοιχοκολληθή σε εμφανές σημείο του καταστήματος πινακίδα που θα γράφει «Από αυτόν εδώ τον έμπορο κινδυνεύει κανείς να δηλητηριαστεί». Δεύτερον να τοποθετηθούν επόπτες τροφίμων που θα κάνουν ουσιαστικό έλεγχο⁵.

Πίσω από τις απόψεις του για την αυτοκτονία («ο άνθρωπος συνδέεται με τη ζωή μόνο όταν τη χαίρεται. Είναι επομένως ελεύθερος να την απαρνηθεί όταν βρίσκει σ' αυτή μόνον αθλιότητα») βλέπουμε καθαρά την αποδοχή της ευθανασίας, τουλάχιστο σε ωρισμένες περιπτώσεις⁶.

Όσον αφορά τα εγκλήματα κατά της περιουσίας, ο Marat δεν καταλαβαίνει με ποιά λογική η κλοπή τιμωρείται αυστηρότερα από την απάτη. Η πρώτη σε αντίθεση με τη δεύτερη δεν είναι συχνά προμελετημένη. Θίγει έτσι έμμεσα ο συγγραφέας τον τομέα του «white collar crime» που θάβρισκε τόση άνθηση και θα αποτελούσε αντικείμενο διεξοδικής ανάλυσης μετά από πολλά χρόνια. Όμως οι πιο ενδιαφέ-

ρουσες απόψεις για την εποχή τους, αλλά και διαχρονικά, είναι εκείνες που αφορούν τα εγκλήματα κατά των ηθών. Κατ' αρχάς πρέπει να τονισθεί πως οι απόψεις αυτές πηγάζουν από το βαθειά ριζωμένο στο συγγραφέα συναίσθημα της ισότητας. Ύστερα υπάρχει ένας αποκάλυπτος φεμινισμός ο οποίος στην ουσία δεν είναι παρά μια απόρροια αυτής της ακράδαντης πίστης του Marat στην ισότητα δικαιωμάτων ανάμεσα στα δύο φύλα.

Στην αρχή ο συγγραφέας εξηγεί γιατί ασχολήθηκε διεξοδικά με το θέμα της εκμετάλλευσης και άνισης μεταχείρισης των γυναικών: «Ήταν ανάγκη να επιμείνω σ' αυτό το θέμα, που ενδιαφέρει το μισό ανθρώπινο γένος»⁶. Τονίζει επίσης ότι για να ικανοποιήσει ο άνδρας το πάθος του για ερωτοδουλειές⁷ εξευτελίζει διαρκώς τη γυναίκα αντικείμενο του πάθους του. Ήδη η συσχέτιση ανάμεσα στην γυναίκα και το αντικείμενο (*femme objet*) θεωρείται, κατά τη γνώμη μου, επαναστατική⁸. Οι σχετικοί νόμοι είναι, κατά το Marat, βάρβαροι απέναντι στις γυναίκες και ο άδικος χαρακτήρας των νόμων αυτών καθιερώνεται από τους νομοθέτες όλων των πολιτισμένων χωρών. Πρέπει όμως να εκπλήσεται κανείς όταν μόνοι τους οι άνδρες έφτιαξαν τους νόμους; «Θα μπορούσε άραγε να είναι αμερόληπτοι, όταν είναι ταυτόχρονα κριτές και κρινόμενοι;»¹⁰, καταλήγει ο συγγραφέας.

Στο κεφάλαιο για την πορνεία ο Marat τονίζει το ρόλο των πελατών στο όλο κύκλωμα. Απαντώντας στο ερώτημα αν χρειάζονται οι πόρνες σε μια χώρα παρατηρεί απλά ότι τις βρίσκει κανείς μόνο στα διαφθαρμένα έθνη. Αυτό και μόνο κατά τη γνώμη του αρκεί για να κριθεί το ζήτημα¹⁰.

Θα μπορούσε κανείς ν' αποδώσει αυτές τις αντιλήψεις για ισότητα ανάμεσα στα δύο φύλα στην επίδραση των ιδεών της Γαλλικής επανάστασης. Όμως το βιβλίο τελείωσε δέκα χρόνια πριν. Και κατά τη γνώμη μας, ούτε οι κλασικοί ούτε οι «διαφωτιστές» (ιδίως ο Montesquieu και ο J. J. Rousseau των οποίων η επίδραση είναι έκδηλη στο έργο του Marat) έφτασαν τόσο μακριά. Το γεγονός πρέπει να οφείλεται μάλλον στην οξυδέρκεια και την παρατηρητικότητα του συγγραφέα καθώς και στην πολύχρονη διαμονή του στην Αγγλία όπου το φεμινιστικό κίνημα υπήρξε πάντοτε έντονο.

Το υπό κρίσιν έργο έχει πολλά χαρακτηριστικά που θα ξένιζαν έναν εκπρόσωπο της «κλασικής» νομικής επιστήμης. Είναι γραμμένο από ένα εκπρόσωπο των θετικών επιστημών (ο Marat ήταν γιατρός και φυσικός) χωρίς αυστηρό και συστηματικό πλάνο. Η έλλειψη νομικής προπαίδειας εξηγεί ασφαλώς αυτή την κατάσταση¹¹. Συχνά, εξάλλου, συναντάμε μια μετριопάθεια και ηπιότητα στις απόψεις που εκφράζονται, ενώ γνωρίζουμε ότι ο συγγραφέας υπήρξε από τους πιό «σκληροπυρηνικούς» της γαλλικής επανάστασης του 1789. Αυτή η αντίφαση οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην κυκλοθυμική προσωπικότητά του.

Όταν άρχισα να μελετώ το βιβλίο ομολογώ ότι δεν ενθουσιάστηκα. Η έκθεση των γενικών αρχών του Σχεδίου θυμίζει έντονα εποχή και ιδέες του Διαφωτισμού καθώς και τον Beccaria. Με ξένισαν επίσης διάφορα πράγματα όπως το δυσανάλογο των ποινών σε ωρισμένες περιπτώσεις¹², η απλοικότητα και το αυθαίρετο όσον αφορά τον καθορισμό τους¹³, καθώς και ωρισμένες αντιφάσεις όπως στην περίπτωση της ανθρωποκτονίας από αμέλεια όπου συγχέεται με την τυχαία ανθρωποκτονία. Όσο προχωρούσα, όμως, και ειδικότερα στα εγκλήματα κατά της περιουσίας και κατά των ηθών, το βιβλίο αποκτούσε ιδιαίτερο ενδιαφέρον με τις εύστοχες παρατηρήσεις του συγγραφέα που έχουν εγκληματολογικό ή κοινωνιολογικό χαρακτήρα.

Σωστά ο Αλ.Σινιόσογλου τονίζει ότι ο Marat θέλησε να προβάλλει τις πολιτικές θέσεις του στον ευαίσθητο χώρο της δικαιοσύνης. Και ο Ν. Κουράκης ορθά αναφέρει ότι εκπροσωπεί ιδεολογικά τα κατώτερα στρώματα, τους απόκληρους και τους δυστυχισμένους. Όμως, όταν, προσπαθώντας να εξηγήσει πως συμβιβάζονται ο σχετικά ήπιος χαρακτήρας του βιβλίου με τη θηριώδη προσωπικότητα του συγγραφέα¹⁴, ο Αλ. Σινιόσογλου παραλληλίζει σε ωρισμένα σημεία το Marat με τον Αδόλφο Χίτλερ, πιστεύω ότι οπωσδήποτε υπερβάλλει. Πρέπει να τοποθετήσει κανείς τον κάθε ένα από τους δύο μέσα στο κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο έζησε και έδρασε. Η γαλλική επανάσταση δεν έχει καμμία σχέση με την άνοδο του ναζισμού. Πιο εύστοχες είναι οι παρατηρήσεις του Αλ. Σινιόσογλου όσον αφορά την κυκλοθυμική προσωπικότητα του Marat.

Η ειρωνία της τύχης έκαμε ώστε ο Marat, ένας φεμινιστής, να δολοφονηθεί μέσα στη μπανιέρα του απο μια γυναίκα. Εκείνος που θέλησε, τουλάχιστον στο υπό κρίσιν κείμενο, να προβάλλει την ισότητα των δύο φύλων, στιγματίζοντας τις κατάφωρες αδικίες απέναντι στη γυναίκα, βρήκε το θάνατο από μια εκπρόσωπο του φύλου αυτού.

Δεν μπορεί κανείς παρά να συμφωνήσει με το Ν. Κουράκη που, τονίζοντας την ανθρώπινη διάσταση του ενδιαφέροντος του Marat για τους απόκληρους της μοίρας και τους κατατρεγμένους κάθε μορφής, πιστεύει πως το έργο αυτό αποκτά στις μέρες μας, μέρες κοινωνικής αδιαφορίας και εγωκεντρισμού, μια δραματική επικαιρότητα.

1. Πρέπει να σημειωθεί εδώ πως ο Marat σπούδασε και διέμεινε για αρκετά χρόνια στην Αγγλία.

2. Ορ. cit. σελ.144.

3. Ορ. cit. σελ.124 «Καταλαβαίνω», προσθέτει στις σελ. 102-103, «ότι οι νόμοι, που αποτελούν το αντικείμενο αυτού του κεφαλαίου, δε θα ταίριαζαν σ' ένα πλούσιο και διεφθαρμένο κράτος. Εκεί μάλιστα είναι δύσκολο να υπάρξουν καλοί νόμοι κι' έτσι θα σκοντάψουν όσοι θελήσουν να επιβάλουν το δίκαιο και την ηθική στην κοινή γνώμη και στους κανόνες συμπεριφοράς [...] Η έκλυση, των ηθών είναι μια αναγκαία συνέπεια της υπερβολικά άνιση κατανομής του πλούτου, της συνακό-

λουθης χλιδής και των διαστροφών, που τη συνοδεύουν [...] Την επανάσταση των ιδεών μας θ' ακολουθήσει αναγκαστικά μια επανάσταση των συναισθημάτων μας. Θα την προκαλέσει η επιστροφή στην ελευθερία. Θα έχουμε ήθη όταν θα είμαστε ελεύθεροι».

4. Ορ. cit. σελ. 82.

5. Ορ. cit. σελ. 83.

6. Ibid.

6. Ορ. cit. σελ. 99.

7. Σε μια αυθόρμητη τάση αυτοκριτικής ο Marat αναφέρει στη σελ. 96: «Τέτοιοι δεν είμαστε όλοι; Ακόμα κι' αν είμαστε ελάχιστα κοινωνικοί, επιδιώκουμε τις ερωτοδουλειές».

8. Ίσως θάξιζε να γίνει μια συστηματική έρευνα για το πότε έγινε για πρώτη φορά στη βιβλιογραφία η συσχέτιση μεταξύ γυναίκας και αντικειμένου με την έννοια που δίνει ο Marat και αν αυτό έγινε πριν το 1779, ημερομηνία περάτωσης του υπό κρίσιν έργου.

9. Ορ. cit., σελ. 100.

10. Ibid.

10. Ορ. cit., σελ. 100.

11. Όπως εύστοχα παρατηρούν και ο Ν. Κουράκης και ο Αλ. Σινιόσογλου στις προεισαγωγικές τους παρατηρήσεις.

12. Προβλέπεται θάνατος για το χρηματισμό. Ορ. cit., σελ. 72.

13. Για την παράνομη κατακράτηση προβλέπεται ποινή φυλάκισης σε μήνες ανάλογους με τις ώρες που κατακρατήθηκε το θύμα.

14. Ορ. cit., σελ. 13

Revue Griminologie, Dossier: Le Milieu Criminel, Τόμος XXII, No 2, P.U.M. Montréal, 1989.

του Αντώνη ΜΑΓΓΑΝΑ
Τομέας Εγκληματολογίας
Πάντειο Πανεπιστήμιο

Μέσα στα πλαίσια της πολιτικής που έχει θεσπίσει εδώ και αρκετά χρόνια η Διεύθυνση της Επιθεώρησης Criminologie του Πανεπιστημίου του Montréal, της θεματικής δηλαδή παρουσίασης της ύλης,

* Η έκταση της βιβλιοκριτικής που ακολουθεί δικαιολογείται, κατά την γνώμη μου, από το ενδιαφέρον που παρουσιάζει το τεύχος αυτό για τον ελληνικό τομέα εγκληματολογίας τόσο από μεθοδολογική όσο και από ουσιαστική άποψη

το τεύχος αυτό είναι κυρίως αφιερωμένο στη μελέτη μερικών τομέων του «εγκληματικού περιβάλλοντος» (*milieu criminel*). Πρόκειται για μελέτες Εγκληματολογικής Κοινωνιολογίας με αυστηρή μεθοδολογία που αποτελούν τμήματα ευρύτερων ερευνών. Συμπληρώνουν δύο άρθρα, το πρώτο του εγκληματολόγου και καθηγητή Maurice Cusson πάνω στις εγκληματικές ζώνες των μεγάλων πόλεων και το δεύτερο του ιστορικού J.F. Leclerc γύρω από την ιστορία της αστυνομίας της επαρχίας του Québec.

Το τμήμα που είναι αφιερωμένο στη μελέτη του «εγκληματικού περιβάλλοντος» περιλαμβάνει τέσσερα άρθρα. Έστω και αν δεν είναι παρά τμήματα εκτενέστερων ερευνών και επομένως τα συμπεράσματά τους πρέπει να ληφθούν υπ' όψη με επιφύλαξη, εντούτοις παρουσιάζουν ενδιαφέρον από ωρισμένες τουλάχιστον απόψεις. Πρώτα για τη μεθοδολογία τους που αποτελεί παράδειγμα προς μίμηση και ύστερα γιατί οι διαπιστώσεις που γίνονται παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον όσον αφορά τη μελέτη της διάρθρωσης του εγκληματικού περιβάλλοντος.

Ο P. Tremblay στο άρθρο του **Plaidoyer pour la sociologie criminelle** (Συνηγορία υπέρ της Εγκληματολογικής Κοινωνιολογίας) ξεκινά με ένα σημαντικό ορισμό του «εγκληματικού περιβάλλοντος». Η γεωγραφική κατανομή του εγκλήματος δεν αποτελεί πλέον τη βάση αναφοράς όπως γινόταν στις μελέτες των οπαδών της Σχολής του Chicago. Κατά τον Tremblay «εγκληματικό περιβάλλον» (*milieu criminel*) είναι το σύνολο των άμεσων και έμμεσων σχέσεων και επιδράσεων (*interactions*) ανάμεσα σε άτομα που διάλεξαν να συμμετάσχουν κατά τρόπο σχετικά κανονικό (*régulier*) σ' ένα μεταβλητό σύνολο εγκληματικών δραστηριοτήτων¹. Έτσι βάση της έρευνας δεν είναι πια η συνοικία ή το άτομο καθ' εαυτό αλλά η εγκληματική δραστηριότητα. Αυτό βέβαια συνεπάγεται μεθοδολογικές δυσκολίες όπως τον ακριβή προσδιορισμό των εγκληματικών δραστηριοτήτων καθώς και την ανασύσταση (*reconstitution*) ολόκληρων ομάδων ατόμων που συμμετέχουν στο έγκλημα. Ακόμη μια τέτοια μελέτη προϋποθέτει τη στενή συνεργασία ερευνητών και αστυνομίας πράγμα προβληματικό και δύσκολο για διάφορους λόγους όπως η έλλειψη αμοιβαίας κατανόησης και πνεύματος συνεργασίας. Αποτελεί όμως ένα σημαντικό βήμα σε σχέση με την κλασική αντιμετώπιση που βασίζεται στη γεωγραφική κατανομή.

Ο G. Cordeau σ' ένα άρθρο αφιερωμένο στις ανθρωποκτονίες μεταξύ εγκληματιών αναλύει την προβληματική γύρω από τα ξεκαθαρίσματα λογαριασμών (*réglements de compte*) στην Επαρχία του Québec στον Καναδά. Η έρευνα του, πράγμα αξιοπρόσεκτο, βασίστηκε κυρίως στα στοιχεία που μάζεψε από την εφημερίδα *Allô Police*, εφημερίδα που οι «κλασσικοί» ερευνητές θα απέκλειαν σαν τελείως ανα-

ξιόπιστη πηγή (journal à sensation). Ο Cordeau διαπίστωσε όμως μετά από διασταύρωση των στοιχείων με επίσημες στατιστικές, ότι τα στοιχεία του Allô Police ήταν αξιόπιστα και μπορούσαν να αποτελέσουν ασφαλή βάση έρευνας.

Ο συγγραφέας διαπιστώνει πως τα αίτια των αιματηρών ξεκαθαρισμάτων λογαριασμών οφείλονται σε διάφορους παράγοντες: Το θύμα - συνένοχος έγινε καταδότης στην αστυνομία. Το ρίξιμο κάποιου κατά τη διάρκεια της μοιρασιάς των κερδών από ένα έγκλημα. Η επιθυμία μονοπώλησης ενός τομέα και η κατά συνέπεια εξόντωση πιθανών ανταγωνιστών (ναρκωτικά, κλοπές αυτοκινήτων).

Το κατά πόσον οι περιπτώσεις που διάλεξε ο Cordeau αποτελούν όντως όλες ξεκαθαρίσματα λογαριασμών αλλά και ποιο ποσοστό αυτής της εγκληματικής δραστηριότητας καλύπτουν τελεί ασφαλώς υπό εξέταση. Πάντως όμως το άρθρο αξίζει να μελετηθεί γιατί ο συγγραφέας δε δίστασε να μεταπηδήσει από την «ειδική» εγκληματολογική βιβλιογραφία σε εφημερίδες που πολλοί θα χαρακτήριζαν αναξιόπιστες φυλλάδες. Οι δυσκολίες που παρουσιάζει η μελέτη των επί μέρους εγκληματικών δραστηριοτήτων μας εξαναγκάζουν να χρησιμοποιήσουμε όχι και τόσο «ορθόδοξες» πηγές πληροφόρησης, αν δεν θέλομε να ξεφύγει όλος αυτός ο τομέας από τὰ ερευνητικά μας πεδία και να τον εκμεταλλευτούν δημοσιογράφοι ή επιστήμονες άλλων ειδικοτήτων χωρίς εγκληματολογική κατάρτιση.

Ο G. Cordeau καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η πιθανότητα για ένα συμμετόχο να πέσει θύμα ξεκαθαρίσματος λογαριασμών στο Québec το 1981 ήταν 22 φορές μεγαλύτερη από το να γίνει οποιοσδήποτε πολίτης θύμα ανθρωποκτονίας.

Ακολουθεί το άρθρο του Y. Leguerrier που αφορά την πορνεία και την εκμετάλλευσή της σαν εμπορική δραστηριότητα. Σε αναλογία μ' αυτά που αναφέρει ο Tremblay, η μελέτη δεν βασίζεται στην ανάλυση της προσωπικότητας της γυναίκας που εκδίδεται ή στα αίτια που την οδήγησαν στο σημείο αυτό ή ακόμα στις συνέπειες της πορνείας, αλλά στην ανάλυση των εμπορικών και οικονομικών δραστηριοτήτων γύρω από την πορνεία (στούντιο μασσάζ, πρακτορεία εξεύρεσης συντροφιάς [agences d'escorte], γυμνές χορεύτριες). Έτσι ο Leguerrier καταφεύγει σε μεθόδους ανάλυσης που χρησιμοποιούν οι οικονομολόγοι παρά οι εγκληματολόγοι. Η εκδιδόμενη γυναίκα παύει να είναι ο κυριώτερος παράγοντας προς μελέτη και τη θέση της παίρνει ο επιχειρηματίας (η φίρμα) που εκμεταλλεύεται αυτές τις επιχειρήσεις.

Κι' εδώ κυριώτερες πηγές υπήρξαν δύο εφημερίδες του Montréal με τις μικρές αγγελίες και τις διαφημίσεις τους (το Journal de Montréal και το Montréal Scope).

Από τα στοιχεία προκύπτει πόσο εφήμερες είναι αυτές οι επιχει-

ρήσεις αλλά και πόσο μεγάλα είναι τα κέρδη που μπορούν να αποφέρουν.

Το εφήμερο οφείλεται βέβαια στις δυσκολίες εγκατάστασης και λειτουργίας μακριά από το μάτι της αστυνομίας ενώ ταυτόχρονα πρέπει να γίνει κατάλληλη και αποτελεσματική διαφήμιση για εξεύρεση πελατών. Βλέπομε ότι πρόκειται για πραγματικές εμπορικές επιχειρήσεις με οργάνωση βασισμένη στην επίτευξη του μεγαλύτερου δυνατού κέρδους. Για παράδειγμα τα στούντιο μασάζ και τα πρακτορεία εξεύρεσης συντροφιάς μπορούν να ελπίζουν σε μηνιαία κέρδη 20.000 δολ., ποσό σημαντικό.

Ο συγγραφέας καταλήγει στο συμπέρασμα ότι τέτοιου είδους εγκληματικές δραστηριότητες παρουσιάζουν μεγάλη αστάθεια που δεν οφείλεται στις ατομικές ικανότητες (compétences individuelles) αυτών που ασχολούνται αλλά σε παράγοντες ανεξάρτητους που σχετίζονται με τις δυσκολίες που ήδη αναφέραμε. Αυτή η αστάθεια που παρατηρείται και σε άλλους τομείς (π.χ. απάτες με πιστωτικές κάρτες) αποτελεί εμπόδιο στην «εξειδίκευση» των εγκληματιών σαν επαγγελματιών.

Το τελευταίο άρθρο της σειράς² είναι αφιερωμένο σε ένα θέμα που απασχόλησε και απασχολεί έντονα τις αρχές στη βορειοαμερικανική ιδίως ήπειρο. Πρόκειται για τη δράση των διαφόρων ομάδων μοτοσυκλετιστών (groupes de motards).

Κατ' αρχάς είναι άξιο να σημειωθεί ότι οι συγγραφείς αποφεύγουν τον όρο «συμμορίες» και προτιμούν τον όρο groupes (ομάδες). Αυτό οφείλεται σε δύο λόγους κατά τη γνώμη μας.

Πρώτα ότι και εδώ υπάρχει η τάση να εμφανιστεί η δραστηριότητα με κυρίως εμπορικό χαρακτήρα και όχι εγκληματικό. Ύστερα ότι θα ήταν πολύ δύσκολο να αντλήσει κανείς πληροφορίες από άμεση επαφή με τους συμμετέχοντες αν την εμφάνιζε σαν μια καθαρά παράνομη εγκληματική δραστηριότητα³.

Η δράση των ομάδων αυτών ανάγκασε την επαρχία του Québec να ασχοληθεί σοβαρά με το θέμα δια μέσου της ανακριτικής επιτροπής για το οργανωμένο έγκλημα (C.E.C.O.) το 1977. Ενώ μέχρι το 1983 ο αριθμός των οργανωμένων μελών παρουσιάζει μια σχετική σταθερότητα, από τη χρονιά αυτή εμφανίζεται μια πτωτική τάση που οφείλεται στην αύξηση της αστυνομικής επιτήρησης και στην πτώση των κερδών ενώ παράλληλα αυξήθηκαν τα έξοδα συμμετοχής σ' ένα τέτοιο groupe.

Ακολουθεί το άρθρο του M. Cusson που αφορά τις εγκληματικές ζώνες των μεγάλων πόλεων. Με τον ελκυστικό τρόπο γραφής που τον διακρίνει, ο Cusson απαριθμεί τα χαρακτηριστικά που έχουν αυτές οι περιοχές: Παρουσιάζουν μια σχετική σταθερότητα, ο κοινωνικός έλεγχος που ασκείται είναι πολύ ασθενής και οι ευκαιρίες για την τέ-

λεση εγκλήματος προσιτές. Αξίζει ίσως να δώσουμε με λεπτομέρεια τον πίνακα αυτών των χαρακτηριστικών⁴.

1. Ο αριθμός των οικογενειών με ένα γονέα (monoparentales), των διαζυγίων και των εξώγαμων είναι πολύ ψηλός.

2. Το ποσοστό των ενοικιαστών σε σχέση με τους ιδιοκτήτες είναι ψηλότερο.

3. Οι μονομελείς οικογένειες είναι πάρα πολλές.

4. το ποσοστό των συγκροτημάτων κατοικιών με χαμηλό ενοίκιο (H.L.M.) είναι πολύ μεγάλο.

5. Ο αλκοολισμός είναι ένα σοβαρό πρόβλημα.

6. Υπάρχουν περισσότερες αυτοκτονίες απ' ό τι σε άλλες συνοικίες.

7. Οι μετανάστες και άλλες μειονότητες (εθνικές ή κοινωνικές) συγκεντρώνονται στις συνοικίες αυτές.

8. Οι μετακομίσεις είναι συχνές.

9. Τα διαμερίσματα και οι κοινόχρηστοι χώροι δε συντηρούνται καλά.

10. Ο πληθυσμός ελαττώνεται.

11. Η εξάρτηση των κατοίκων από την κοινωνική πρόνοια είναι πιο έντονη.

12. Υπάρχουν μεγάλες κοινωνικές ανισότητες.

Τα πρώτα σημάδια χειροτέρευσης της ποιότητας ζωής στη συνοικία ακολουθούν μετακινήσεις πληθυσμών, μια ανυπαρξία κοινωνικού ελέγχου, ένα αίσθημα γενικού φόβου, δυσπιστίας και αδυναμίας αντίδρασης που θα οδηγήσουν μοιραία στην εγκατάσταση του εγκλήματος και την πλήρη διάλυση.

Ο M. Cusson κατακρίνει έμμεσα την απόφαση των «έντιμων» κατοίκων να μετακομίσουν στα προάστεια η οποία αν και εμφανίζεται λογική από ατομική άποψη, οδηγεί εν τούτοις σε μια αύξηση της ανασφάλειας και εγκληματικότητας στη συνοικία.

Καταλήγει σε μια κριτική της κλασικής εγκληματολογικής κοινωνιολογίας η οποία υπήρξε πολύ επηρεασμένη από το πολιτιστικό στοιχείο. Κατά τον Cusson δεν είναι οι αξίες που μεταφέρονται μεταξύ των εγκληματιών από τον ένα τομέα της πόλης στον άλλο (*Théorie de la transmission culturelle*) αλλά οι ευκαιρίες για τέλεση εγκλήματος. Στα συμπεράσματα του ο συγγραφέας δεν αποφεύγει να τοποθετηθεί ενάντια σε ωρισμένα ρεύματα που επικρατούν στην εγκληματολογία, τακτική που συνηθίζει ο M. Cusson, και που τον έχει χαρακτηρίσει σαν «υπερσυντηρητικό» από μια μερίδα εγκληματολόγων. Για παράδειγμα προσπαθεί να καταρρίψει τις θέσεις που υποστηρίζουν ότι ο εγκληματίας δρα μόνος χωρίς να έχει σχέσεις με τον γύρω του κόσμο. Ή ακόμη εκείνης που δέχεται ότι οι εγκληματίες δρουν σε ομάδες αυστηρά πειθαρχημένες και ιεραρχημένες. Για εκείνον, αντί-

θετα απο την ειδυλλιακή εικόνα που έδωσε ο Sutherland, ο εγκληματικός κόσμος είναι συχνά θέατρο βίαιων αντιθέσεων. Όπως είχε πει ο Hobbes, όταν δεν υπάρχει μια ανώτερη εξουσία που να εγγυάται τη ρύθμιση των σχέσεων και των διαφορών ανάμεσα στα άτομα, τότε βασιλεύει η αμοιβαία δυσπιστία και έχθρα.

Το άρθρο αυτό είναι ένα μικρό τμήμα μιας μεγαλύτερης έρευνας. Οι θέσεις που υποστηρίζονται αποτελούν μια πρόκληση για συζήτηση έστω και αν δεν προκαλούν την ομοφωνία.

Ο J.F. Leclerc στο άρθρο που ακολουθεί παρουσιάζει τους σπουδαιότερους σταθμούς στην ιστορία της εξέλιξης της Αστυνομίας του Québec (Sûreté du Québec). Το ενδιαφέρον του είναι κυρίως τοπικό και θα μπορούσαμε να αναρωτηθούμε αν έχει θέση σε ένα περιοδικό με ευρύτερους στόχους.

Για να ξαναγυρίσουμε όμως στο τμήμα του τεύχους το αφιερωμένο στην εγκληματολογική κοινωνιολογία, θα θέλαμε να κάμουμε δύο διαπιστώσεις.

1ο. Οι τρεις μελέτες είναι σαφώς επηρεασμένες από τη «στρατηγική ανάλυση» του εγκλήματος που τόσο πολύ προώθησε τα τελευταία χρόνια ο M.Cusson. Οι δραστηριότητες αντιμετωπίζονται σαν επιχειρήσεις με άξονα λειτουργίας τη σχέση κόστους - κέρδους.

2ο. Χρησιμοποιούνται πηγές πληροφοριών και στοιχείων που θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν τουλάχιστο σαν μη «κλασσικές» ή «ανορθόδοξες», όπως οι συνεντεύξεις με συμμετόχους του εγκλήματος ή η αποδελτίωση εφημερίδων και περιοδικών που δεν χρησιμοποιούν μian αυστηρά επιστημονική δεοντολογία στην επιλογή της ύλης.

Αυτά τα δύο σημεία που βέβαια εμφανίζονταν σποραδικά στην βιβλιογραφία εδώ αναπτύσσονται με τρόπο επιστημονικό. Πιστεύουμε πως έτσι ανοίγονται σπουδαίοι και καινούργιοι ορίζοντες εγκληματολογική έρευνα. Παρά τις δυσκολίες που παρουσιάζει μια τέτοια αντιμετώπιση και προσπάθεια, αξίζει να συνεχιστεί και να επεκταθεί. Η εγκληματολογική επιστήμη θα κερδίσει πολλά.

1. Op. cit., σελ. 5. Πρόκειται για μετάφραση του κειμένου: «[...] l'ensemble des interactions directes ou indirectes entre individus ayant choisi de participer de façon relativement régulière à un ensemble variable d'activités criminelles».

2. Το άρθρο αυτό γράφτηκε από τους P. Tremblay, S. Laisne, G. Cordeau, B. MacLean, A. Shewshuk.

3. Για παράδειγμα στη σελ. 2 op. cit. αναφέρεται η περίπτωση μέλους της ερευνητικής ομάδας που έπαιρνε συνεντεύξεις από νυν και πρώην μηχανόβιους και ο οποίος είχε ήδη εκτίσει ποινές φυλάκισης και κάθειρξης για εμπορία ναρκωτικών.

4. Op. cit. σελ. 98.

Les objectifs de la sanction pénale, Τόμος τιμητικός για το Lucien Slachmuylder, υπό τη διεύθυνση της Αγγλίας Τσήτσουρα, Bruylant, Bruxelles, 1989.

του Αντώνη Δ. ΜΑΓΓΑΝΑ
Τομέας Εγκληματολογίας
Πάντειο Πανεπιστήμιο

Πρόκειται για ένα τιμητικό τόμο για τον Πρόεδρο του Εφετείου των Βρυξελλών Lucien Slachmuylder. Σ' ένα προεισαγωγικό σημείωμα ο P. Van Der Vorst αναφέρει ότι υπήρξε ένας ηθικά ακλόνητος άνθρωπος χωρίς υποκρισία ή φιλαρέσκεια (complaisance). Αντίθετα με κείνους που δεν υπολογίζουν ή τίθενται υπεράνω των νόμων εκείνος προσπάθησε πάντα να τους διορθώσει ή να τους εμπλουτίσει.

Πολύ τιμητικό είναι για μας τους έλληνες ότι η διεύθυνση ενός τέτοιου τόμου, στον οποίο συνεισέφεραν σημαντικά ονόματα της Ευρωπαϊκής εγκληματολογικής επιστήμης δόθηκε στην Αγγλία Τσήτσουρα. Αποτελεί επίσης μία θετική διαπίστωση ο «ευρωπαϊκός» χαρακτήρας του τόμου. Τα κύρια άρθρα γράφτηκαν από ανθρώπους που έδρασαν σε πέντε διαφορετικές χώρες της Ευρώπης (Βέλγιο - Kellens, Γαλλία - Picca, Ολλανδία - Berghuis, Γερμανία - Kerner, Ελβετία - Bolle), χώρες που εκπροσωπούν ισχυρά ρεύματα στον τομέα της αντεγκληματικής πολιτικής.

Το σύγγραμμα παρουσιάζει σωστά το θέμα. Η εισαγωγή δίνει τα ερωτήματα στα οποία θ' απαντήσουν με τα άρθρα τους οι ειδικοί επιστήμονες. Τα άρθρα έχουν σαν κύριο άξονα τις ερωτήσεις ενώ ένα συμπέρασμα από τον P.H. Bolle δίνει τις γενικές γραμμές που βγαίνουν από τις επιμέρους εισηγήσεις.

Από άποψη δομής και κατανομής της ύλης δεν υπάρχει καμμία δυνατή κριτική. Το θέμα έγκειται βαθύτερα και συγκεκριμένα στη χρησιμότητα ενός τέτοιου βιβλίου που αφορά ωρισμένους από τους βασικότερους και πιό πολυσυζητημένους στόχους της ποινής, ήτοι την αποτροπή, την εξουδετέρωση και αχρήστευση, την επανακοινωνικοποίηση του δράστη. Υπάρχει λόγος να ξαναασχοληθούμε για πολλοστή φορά με το πρόβλημα αυτό που μας δείχνει σκληρά και ωμά τις δυσκολίες και τα όρια των ποινικών και εγκληματολογικών επιστημών;

Όπως τονίζει ο Van de Vorst η ιδέα φαίνεται από πρώτη άποψη κοινότητα, επαναλαμβανόμενη πάνω σε ένα θέμα που έχει ήδη αρκετά αναπτυχθεί και που υποστηρίζεται από αναπόδεικτα στοιχεία. Παρ' όλ' αυτά πιστεύει πως αξίζει τον κόπο να ξαναασχοληθεί κανείς με το θέμα αυτό για τους εξής κυρίως λόγους: Πρώτα γιατί η εξεύρεση μιάς αντεγκληματικής πολιτικής με καθαρά «ειρηνευτικό» χαρακτήρα, εξακολουθεί να καίει σαν ποθητός στόχος στην καρδιά εκείνων που ελπίζουν ακόμα ότι θα βρεθεί τελικά αυτό το «μαγικό» σύνολο ποινών

που θα κάμουν κάποιο να σκεφτεί καλά πριν περάσει ή ξαναπεράσει στην εγκληματική πράξη.

Ύστερα δεν υπάρχει τίποτε φυσικώτερο από το να υποβάλλει κανείς συνέχεια σε σκληρή δοκιμασία την ιδέα του να μπορούμε να επιβάλουμε με επίσημο τρόπο τον πόνο στο συνάνθρωπό μας. Θα θέλαμε να προσθέσωμε πώς αν γράφτηκαν και ξαναγράφηκαν τόσα πράγματα για μιά επί μέρους ποινή (τη θανατική), τί το ποιο φυσικό να εξακολουθήσουν να ασχολούνται οι ειδικοί με το δικαίωμα του Κράτους να επιβάλλει ποινικές κυρώσεις.¹

Επί πλέον διάφορες πρόσφατες δημοσιεύσεις που προέρχονται από το Βέλγιο και πιό συγκεκριμένα από το Ελεύθερο Πανεπιστήμιο των Βρυξελλών² μας έχουν δείξει πώς υπάρχει εκεί μιά ευαισθησία σχετικά με το θέμα αυτό.

Μετά από μιά σαφή και σωστή εισαγωγική παρουσίαση των θεμάτων από την Αγγαία Τσίτσουρα ακολουθούν τα επί μέρους άρθρα που πρέπει να απαντήσουν κατά σειρά στις ερωτήσεις:

- πιστεύουμε ακόμα στο σωφρονισμό και την επανακοινωνικοποίηση του δράστη;
- η ποινή παίζει ακόμα κάποιο αποτρεπτικό ρόλο;
- η εξουδετέρωση του δράστη είναι ένας παραδεκτός στόχος;
- η γενική πρόληψη του εγκλήματος είναι αρκετή σαν στόχος;

1) Ποιός τολμά να εξακολουθεί να πιστεύει στην επανακοινωνικοποίηση;³

Σχετικά με το αν πιστεύουμε ακόμη στην επανακοινωνικοποίηση του δράστη μιάς εγκληματικής πράξης, ο G. Kellens ξεκινά με μιά διαπίστωση που περιορίζεται στο Βέλγιο αλλά που θα μπορούσε να επεκταθεί σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες. Υπάρχει μιά ανακολουθία μεταξύ των νομοθετικών κειμένων και της σωφρονιστικής πρακτικής. Ενώ τα κείμενα είναι αξιοπρόσεκτα οι ουσιαστικές πραγματοποιήσεις είναι ελάχιστες.

Υπάρχει πολύ απαισιοδοξία στο άρθρο αυτό και δικαιολογημένα όσον αφορά την τύχη του στόχου της επανακοινωνικοποίησης. Ξεκινά με τη διαπίστωση ότι στον τομέα αυτό «Nothing works». Ύστερα ουδέποτε μπόρεσε να αποδειχθεί επιστημονικά πώς μια συγκεκριμένη μεταχείριση του εγκληματία ή αντίθετα η απουσία κάθε επέμβασης είχε ή θα είχε τα ποθούμενα αποτελέσματα. Μιά ιστορική ανάλυση αυτού του στόχου της ποινής στην Ευρώπη, τις Η.Π.Α., τον Καναδά δείχνει πώς ξαναγυρίζομε σιγά σιγά στις αντιλήψεις της εξουδετέρωσης και της γενικής πρόληψης. Η επαναφορά, σε πολλά μέρη, της θανατικής ποινής μας δείχνει ειρωνικά την σύγχρονη κατεύθυνση. Η σημασία δίνεται στη στρατηγική ανάλυση του εγκλήματος (Βλέπε για

παράδειγμα την επιτυχία των δημοσιευμάτων του M. Cusson). Ο εγκληματίας θεωρείται σαν ένας εχθρός στον οποίο κηρύξαμε ένα καθολικό πόλεμο. Φτάνουν οι θεωρίες. Το λόγο έχει τώρα η πράξη⁴.

Ο ίδιος ο Kellens αναγνωρίζει τον περιορισμένο χαρακτήρα των στόχων αυτών της ποινής. Πρέπει να δούμε τις προσπάθειες σωφρονισμού και επανακοινωνικοποίησης σαν ένα πολύ προσωπικό στοιχείο ενός ευρύτερου πλαισίου επιστροφής στην κοινωνία.

Σωστά αναρωτιέται αν μπορεί να συμβιβαστεί η φυλακή με την επανένταξη στην κοινωνία. Αν όμως αφαιρέσουμε από τη φυλακή τον αντικειμενικό αυτό στόχο τότε δε μένει παρά πώς να περάσει κανείς το χρόνο σ' ένα τόπο που μετατρέπεται πλέον σε τόπο μαρτυρίου.⁵

Στα μέσα της δεκαετίας του 1970 πιστεύαμε πώς πρέπει να αποφευχθεί η φυλακή πάση θυσία και να περιορισθεί στο ελάχιστο η τιμωρητική επέμβαση του ποινικού συστήματος. Αλλά όταν πρέπει να επέμβει αυτό πρέπει να γίνεται μέσα στο πλαίσιο σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με στόχο μεταξύ άλλων την επανένταξη στην κοινωνία.⁶ Και στο πρόσφατο πόρισμά της όμως γύρω από το sentencing, η Κυβερνητική Επιτροπή του Καναδά εξακολουθεί να θεωρεί την επανακοινωνικοποίηση σαν ένα από τους βασικούς στόχους της ποινής.⁷

Προσωπικά πιστεύουμε πως δε θα μπορούσε να γίνει διαφορετικά όταν τα σύγχρονα κράτη έχουν επενδύσει τόσα πολλά σε ανθρωπινό υλικό και υλική υποδομή για μιά πιά «ανθρώπινη» εκτέλεση των ποινικών αποφάσεων ή ακόμα για τα υποκατάστατα των ποινών ή για τα μέτρα υποστήριξης του παραβάτη ή της οικογένειάς του. Πώς είναι δυνατόν να σταματήσει το ρεύμα αυτό πετώντας στην άκρη τις ελπίδες τόσων ανθρώπων που πίστεψαν στην επανακοινωνικοποίηση και που δούλεψαν και δουλεύουν ψυχή τε και σώματι προς την κατεύθυνση αυτή; Το ότι τελευταία προβάλλεται σαν επιχείρημα κατά του στόχου της επανένταξης ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η συνταγματική τους κατοχύρωση αυτό οδηγεί προς λαθεμένη κατεύθυνση. Δίνονται σαν παραδείγματα οριακές περιπτώσεις όπως ο ευνουχισμός του σεξουαλικά επικίνδυνου εγκληματία.⁸

Οπωσδήποτε ο κίνδυνος καταχρήσεων υπάρχει. Όμως το θέμα πρέπει να ειδωθεί μέσα στο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο που ζούμε. Ο φόβος αυτός αφορά τα απολυταρχικά καθεστώτα τα οποία έτσι κι αλλιώς δεν σέβονται τα ανθρώπινα δικαιώματα. Αντίθετα σήμερα όλο και περισσότερες χώρες οδηγούνται στην ομάδα των κρατών που σέβονται τις δημοκρατικές αρχές, τον πλουραλισμό και τα ατομικά δικαιώματα.

Ο στόχος του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να θεωρείται πώς αντιστρατεύεται εκείνο της κοινωνικής επανένταξης του παραβάτη.

Πρέπει, κατά τη γνώμη μας, να δούμε τους στόχους αυτούς υπό το πρίσμα της συνέργειας, και της συμπόρευσης και όχι της αντίθεσης. Είναι μία απίθανη οπισθοδρόμηση στον 20ο αιώνα να θεωρήσουμε πώς η επανακοινωνικοποίηση πρέπει να σταματήσει να αποτελεί έναν από τους βασικούς και πιό «ανθρώπινους» στόχους της ποινής. Αλλά οι πολυσύνθετοι στόχοι της σύγχρονης αντεγκληματικής πολιτικής οδηγούν προς λιγότερες απλουστεύσεις και πλέον σύνθετες αντιμετώπισεις. Μπορούμε να δώσουμε για παράδειγμα αυτής της τάσης το ότι από τη μία αποποινικοποιούμε ή καταργούμε ωρισμένα αδικήματα (μοιχεία, ομοφυλοφιλικές σχέσεις μεταξύ ενηλίκων) ενώ από την άλλη ποινικοποιούμε ή ορίζουμε αυστηρότερες ποινές για ωρισμένες συμπεριφορές (μόλυνση περιβάλλοντος, τροχαία, σεξουαλικά αδικήματα κατά των παιδιών).

Η επιδίωξη της κοινωνικής επανένταξης του παραβάτη δεν μπορεί σε καμιά περίπτωση να αντιστρατεύεται τα ατομικά δικαιώματα.

2) Επαναφορά στην τάξη: Η αποτροπή (deterrence) σαν κύριος στόχος της ποινής.⁹

Ο G. Picca είχε πιό εύκολο ρόλο από τον Kellens. Να μιλήσει για την αποτροπή (deterrence). Κατ' αρχάς κάνει τη διάκριση ανάμεσα σε κύρωση (sanctions) και ποινή που ακούγεται (η δεύτερη) πιό άσχημα. Ο όρος κύρωση είναι πιό ουδέτερος και περικλείει και την ποινή. Διακρίνει ακόμη ανάμεσα σε αποτροπή και γενική πρόληψη του εγκλήματος που οριοθετείται αναγκαστικά από ιστορικά, κοινωνικά και γεωγραφικά πλαίσια.

Τα τελευταία χρόνια πολλά ερωτηματικά μπαίνουν γύρω από τους τρόπους κοινωνικής αντίδρασης απέναντι στην εγκληματικότητα που παρουσιάζεται με νέες μορφές (τρομοκρατία, ναρκωτικά). Όλοι οι εγκληματίες δεν είναι ίδιοι και ο ποινικός νόμος δε δρά «στο κενό» αλλά μέσα σ' ένα ωρισμένο κοινωνικό πλαίσιο. Η αποτροπή σαν στόχος της ποινής εξαρτάται επομένως από πολλούς παράγοντες όπως την αποτελεσματικότητα της ποινικής καταστολής ή τον τύπο της ποινής και η αποτελεσματικότητά της δεν πρέπει ούτε να υποτιμάται ούτε να υπερεκτιμάται.

Όμως ο G. Picca αναρωτιέται κατά πόσο η ποινική κύρωση μπορεί να στοχεύει ταυτόχρονα τον εκφοβισμό (intimidation) και την επανένταξη στην κοινωνία. Ασφαλώς η εμπειρία του σε διοικητικά θέματα στο Σωφρονιστικό τομέα, τον ωθεί να απορρίπτει τη φυλακή σα μέσο αποτροπής βασιζόμενος στο ψηλό κόστος σε σχέση με τα υποθετικά ωφέλη αυτού του μέτρου¹⁰. Με τον έξυπνο αυτό τρόπο, καταλήγει στο να θεωρεί τη διαμάχη γύρω από την αποτροπή (deterrence) σαν ξεπερασμένη και εντελώς ακαδημαϊκή.

3) Η γενική πρόληψη είναι αρκετή σαν κύριος στόχος της ποινής;

Ακόμη μιά φορά όλα βρίσκονται μετέωρα. Κατά τον A.C. Berghuis υπάρχει κάποια γενική πρόληψη σαν αποτέλεσμα της ποινής αλλά εξαρτάται από τόσους παράγοντες όπως η ταχύτητα και αυστηρότητα στην επιβολή της ποινής, η σωστή πληροφόρηση του κοινού για το quantum των ποινών, το περιβάλλον στο οποίο εκδηλώνεται μια εγκληματική συμπεριφορά. Ο συγγραφέας δίνει σημασία στην ηθική επίδραση της ποινής. Σ' ένα παραστατικό διάγραμμα μας δείχνει πώς υπάρχουν αριστερά στη βάση του διαγράμματος οι «έντιμοι» πολίτες από συνήθεια (conformisme) και δεξιά στην άλλη πλευρά οι εγκληματίες καθ' έξι, ενώ από πάνω αριστερά βρίσκονται οι «ευκαιριακά» έντιμοι και δεξιά οι «ευκαιριακοί» ή περιστασιακοί εγκληματίες.

Σε περιόδους κοινωνικής σταθερότητας η τάση είναι προς τα κάτω και από τη μία και από την άλλη πλευρά. Και τούτο γιατί και στις δύο περιπτώσεις (του «έντιμου πολίτη» και του «εγκληματία») υπάρχει η τάση προς τον κονφορμισμό που εξασφαλίζει μιά «ψυχολογική οικονομία» αφού το άτομο δεν είναι υποχρεωμένο να προβαίνει συνέχεια σε επανεκτιμήσεις για να προσδιορίσει τη συμπεριφορά του.

Κατά το συγγραφέα υπάρχει οπωσδήποτε κάποιο προληπτικό αποτέλεσμα με την επιβολή αυστηρών και ωρισμένων ποινών. Πώς όμως νομιμοποιείται σήμερα η επιβολή τέτοιων ποινών και πώς θα εξασφαλίσουμε ότι οι ποινές και τα μέτρα ασφαλείας θα εφαρμοστούν αποτελεσματικά όταν μάλιστα ξέρομε ότι οι εγκληματίες αλλάζουν εύκολα τρόπο δράσης για ν' αποφύγουν την επιβολή μιάς αυστηρότερης ποινής¹¹.

Ακόμα μιά φορά όλα κινούνται στο χώρο των υποθέσεων, των πλατιά διαδεδομένων στο κοινό αντιλήψεων χωρίς επιστημονικό υπόβαθρο. Το έγκλημα έχει σαν αποτέλεσμα συγκινησιακά φορτισμένες απαντήσεις. Σε μιά τέτοια περίπτωση είναι πολύ δύσκολο να πετύχει κανείς μιά αντικειμενικά σωστή και ορθολογική εκτίμηση των πραγμάτων.

4) Ας εξουδετερωθεί τουλάχιστον ο εγκληματίας

Η ιδέα αυτή ξεκινά κατά τον H.J. Kerner απο μιά σκέψη που φαίνεται λογική από πρώτη άποψη. Αφού το «ιατρικό μοντέλο» επέμβασης και η επανένταξη στην κοινωνία σα στόχοι της ποινής δεν έδωσαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα γιατί να μην επιδιώξομε τουλάχιστον να εξουδετερώσομε το άτομο; Αυτή η παλιά ιδέα ξαναβγήκε στην επιφάνεια μετά το 1970 και τελευταία ακούγεται όλο και πιό πολύ. Προϋποθέτει βέβαια πώς είμαστε σε θέση να προσδιορίσομε το μέγεθος της «τάσης» κάθε ατόμου προς την εγκληματικότητα. Μεγά-

λη ώθηση προς αυτή την κατεύθυνση έδωσαν, τα τελευταία χρόνια, οι έρευνες του Blumstein όσον αφορά τους εγκληματίες «καρριέρας» (career criminals) και τις εγκληματικές «σταδιοδρομίες».

Όμως σωστά ο Kerper απαντά ως εξής: Αν οι ιδέες γύρω από τους στόχους της ποινής είχαν τόση δυσκολία να αναγνωριστούν διαχρονικά, πώς η εξουδετέρωση ή αχρήστευση (incapacitation) θα έχει περισσότερες πιθανότητες επικράτησης. Αλλά έστω και αν καταφέρουμε να μετρήσουμε τη «ροπή» κάποιου προς το έγκλημα, τότε θα μας σταματήσει ο ποινολόγος αφού για κείνον είναι απαραίτητη η «πράξη». Δεν μπορεί να βασιστεί μόνο στην πρόθεση και ακόμα λιγότερο στην «τάση». Εξ' άλλου από την ώρα που θα σκεφτούμε να εξατομικεύσουμε την ποινή πρέπει αναγκαστικά να λάβουμε υπ' όψι το ηθικό στοιχείο του εγκλήματος (mens rea). Έτσι όμως χάνεται όλη η βεβαιότητα που είχαμε απέναντι σε μία ποινή βασισμένη μόνο στην αντικειμενική βαρύτητα της πράξης. Είναι δε αδύνατο να καθορίσουμε αντικειμενικά την ακριβή βαρύτητα μιάς πράξης και συνακόλουθα της ποινής. Πώς θα καθορίσουμε αν πρέπει να επιβληθεί ένα «maximum» 5 ή 15 χρόνων για την κατοχή ηρώινης; Και τί θα κάνουμε αν η απειλή του AIDS εξακολουθεί τόσο δραματικά που να μας επιβάλλει να επέμβουμε κατασταλτικά; Τί ποινή «maximum» θα επιβάλλουμε και πού βασίζόμενοι;

Αυτά είναι όλα καυτά και αναπάντητα ερωτήματα. Αλλά και αν βασιστούμε στα συμπεράσματα της ομάδας του Blumstein όσον αφορά τους κατ' επάγγελμα εγκληματίες και πάλι δεν μπορούμε να αποφύγουμε το πολύ παρά ένα 8 - 10% της εγκληματικότητας. Και αυτό με τεράστια οικονομικά και κοινωνικά έξοδα.

Εκτός αυτού πιστεύουμε πώς διαχρονικά τα διάφορα μέτρα που στοχεύουν την εξουδετέρωση του εγκληματία δεν άλλαξαν ούτε τη μορφή ούτε το quantum της εγκληματικότητας

Συμπεράσματα

Ο P.H. Bolle έχει απόλυτο δίκιο όταν στη θέση του συμπεράσματος θέτει ένα βασικό ερώτημα. Το ποινικό δίκαιο έχει ακόμα κάποια αξιοπιστία, εξακολουθεί να είναι ένας αποδεκτός κοινωνικός μηχανισμός ελέγχου όταν στοχεύει την πρόληψη, την τιμωρία, την εξουδετέρωση, την αποτροπή του εγκλήματος σε μία κοινωνία σαν τη σημερινή που βάζει σε πρωτεύουσα θέση το σεβασμό των ατομικών δικαιωμάτων και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας;

Γι' άλλη μια φορά έχουμε την εντύπωση ότι γυρίζουμε γύρω από τον άξονά μας, χωρίς να βρίσκομε κάποια άκρη. Άξιζε λοιπόν τον κόπο αυτή η προσπάθεια που κατέληξε στον τιμητικό τόμο για τον L. Slachmuylder;

Προσωπικά πιστεύομε πώς όσο δελεαστικό φαίνεται το να απλουστεύσομε τα πράγματα τονίζοντας τον ένα ή άλλο στόχο της ποινής δυστυχώς για μιá ακόμα φορά η κοινωνική πραγματικότητα με την πολυπλοκότητα της μας ξεφεύγει από κάθε προσπάθεια απλούστευσης και μας αφήνει στην αμφιβολία. Έτσι μπορούμε να καταλήξωμε στο συμπέρασμα πώς ο οποιοσδήποτε από τους στόχους της ποινής μπορεί να έχει μιá κάποια επίδραση σε ωρισμένες συμπεριφορές κάποιων ατόμων που έδρασαν κάτω από ωρισμένες συνθήκες.

Όσον αφορά το υπό κρίση σύγγραμμα, δεν μπορούμε παρά να συμφωνήσωμε με τον P.H. Bolle που θεωρεί πώς για ν' αποκτήσει λαγρότητα και σαφήνεια μιá οποιαδήποτε ιδέα πρέπει να βασιστεί σε αδιάσειστα στοιχεία επιστημονικά τεκμηριωμένα.

Και ο τόμος αυτός είναι μιá θετική συμβολή προς αυτή την κατεύθυνση.

1. Το δικαίωμα του κράτους να τιμωρεί (Droit de punir) υπήρξε ένα από τα θέματα του Συνεδρίου για τα 20 χρόνια της Σχολής Εγκληματολογίας του Πανεπιστημίου του Montréal.

2. A. Tsitsoura, Op. cit., σελ. 28.

3. Οι τίτλοι που χρησιμοποιούνται στην παρουσίαση αυτή είναι δικοί μας.

4. Έτσι ενώ το 1980 πέντε ή έξη στους δέκα Καναδούς πίστευαν ότι η ποινή πρέπει να στοχεύει την επανακοινωνικοποίηση, ήταν πεπεισμένοι πώς στην πραγματικότητα ο τόνος δίνεται στην τιμωρία. **Ministère du Solliciteur general du Canada**. *Quelques tendances de la législation pénale canadienne*, Ottawa, Ministère du Sol. général, 1981, σελ. 32.

5. Βλ. M. Gerety, "La politique pénitentiaire americaine" (1979) Rev. pénint. et dr. pén. comp. 13. Βλέπε επίσης το περιοδικό *Criminologie*, 1987, τόμος XX, No2, Montréal, P.U.M.

6. **Commission de reforme du droit du Canada**, *Sentences et mesures non sentencielles dans le processus pénal*, Ottawa, Information Canada, 1976.

7. **Gouvernement du Canada**, *Sentencing Reform, A Canadian Approach*, Ottawa, Minister of Supply and Services, Canada, 1987.

8. A. Normandeau, "Le mythe de la rehabilitation", (1978) 58 Rev. dr. pén. et crim., 401.

9. Βλ. τελείως ενδεικτικά N. Walker, "The Efficacy and Morality of Deterrence", (1979) *Crim. L.Q.* 129, Gouvernement du Canada, υποσημ. 7.

10. Βλ. F. Henry, "Imprisonment as a General Deterrent", (1979) 21 *Crim. L.Q.* 69.

11. Η Καναδική επιτροπή, *supra* υποσ. 7, προτείνει την επιβολή ποινών με καθορισμένη διάρκεια που δεν είναι όμως αυστηρότερες από τις ήδη υπάρχουσες. Μάλιστα προτείνει να καταργηθεί η ισόβια κάθειρξη. Η ανώτερη ποινή κάθειρξης θάναι 12 χρόνια που μπορεί να αυξηθεί σε εξαιρετικές περιπτώσεις σε 18 χρόνια.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ

του Νέστορα Ε. ΚΟΥΡΑΚΗ
Τομέας Ποινικών Επιστημών
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Οι εκδόσεις του «Ινστιτούτου Μαξ-Πλανκ για το αλλοδαπό και διεθνές ποινικό δίκαιο» είναι ήδη γνωστές και στη χώρα μας για την πληρότητα της πληροφόρησής τους σε θέματα συγκριτικής μελέτης θεσμών και εξελίξεων του ευρωπαϊκού ποινικού δικαίου και του συναφούς κλάδου της εγκληματολογίας - σωφρονιστικής (βλ. σχετ. βιβλιοκρισίες του υπογράφοντα στο περ. «Δελτίο Εγκληματολογικής Ενημέρωσης», Α΄: 1985, τεύχ. 1, σελ. 31-32, και της Αθαν. Κωνσταντοπούλου, αυτόθι, Α΄: 1986, τεύχ. 3, σελ. 28-29). Στο ίδιο πλαίσιο συγκριτικής θεματολογίας και υψηλού επιπέδου ενημερότητας κινούνται και τα τρία παρουσιαζόμενα εδώ έργα:

1. *Albin Eser/Karin Cornils (Hrsg.), Neuere Tendenzen der Kriminalpolitik. Beiträge zu einem deutsch-skandinavischen Strafrechtskolloquium, Freiburg i. Br.: Beiträge und Materialien aus dem Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, Freiburg, Bd. S 6, 1987 (σελ. 255 + x).*

Στο έργο αυτό, με τίτλο «Νεότερες τάσεις της αντεγκληματικής πολιτικής», παρουσιάζονται τα πρακτικά μιας πενθήμερης συνάντησης που έγινε για το θέμα αυτό μεταξύ δυτικογερμανών και σκανδιναβών επιστημόνων τον Μάιο 1985. Κύριος προβληματισμός που απασχόλησε τους συνέδρους υπήρξε η ανίχνευση των τάσεων που παρατηρούνται στη νομοθεσία και νομολογία των αντίστοιχων χωρών ως προς τον τρόπο με τον οποίο θα πρέπει ν' αντιμετωπίζεται ο εγκληματίας. Από πολλές πλευρές παρατηρήθηκε ότι οι τάσεις αυτές κινούνται με μορφή εκκρεμούς (σελ. 15,148). Και ότι άλλοτε μεν το εκκρεμές αυτό κλίνει προς την πλευρά ενός ποινικού συστήματος βασισμένου στην προσωπικότητα του εγκληματία και στην ανάγκη «αναμόρφωσης» αυτής της προσωπικότητας με κάθε «πρόσφορο» τρόπο, έστω δηλ. και χωρίς τη δική του σύμφωνη γνώμη ή έστω και με την επιβολή ποινών ή μέτρων ασφαλείας με αόριστη διάρκεια, ενώ άλλοτε πάλι το εκκρεμές τείνει προς την κατεύθυνση ενός ποινικού συστήματος στο οποίο η εξατομίκευση της ποινικής κύρωσης και η «μεταχείριση» του «φυσιολογικού» —τουλάχιστον— εγκληματία τίθενται σε δεύτερη μοίρα μπροστά στην ανάγκη για ασφάλεια δικαίου, ισότητα μεταχείρισης και απόδοση δικαιοσύνης σύμφωνα με τη βαρύτητα της πράξης και το μέγεθος της ενοχής. Η πρώτη τάση, γνωστή ως «αναμορφωτικό ιδεώδες» (*rehabilitative ideal*) κυριάρχησε στις νομοθεσίες των περισσό-

2. **Jürgen Meyer (Hrsg.), *Betäubungsmittelstrafrecht in Westeuropa. Eine rechtsvergleichende Untersuchung im Auftrag des Bundeskriminalamts, Freiburg i. Br.: Beiträge* ως ανωτέρω, Bd. S 5, 1987 (σελ. 835+viii).**

Το έργο αυτό, που έχει ως θέμα «το ποινικό δίκαιο των ναρκωτικών ουσιών στη Δυτ. Ευρώπη», επιχειρεί να δώσει μέσα στις 835 σελίδες του τη σημερινή εικόνα αυτού του προβλήματος στη νομοθεσία, τη νομολογία και την εμπειρική πραγματικότητα των δυτικοευρωπαϊκών χωρών. Αναλύεται έτσι με κριτικό τρόπο η κατάσταση σε δέκα βασικές χώρες της Δυτ. Ευρώπης (Βέλγιο, Δυτ. Γερμανία, Δανία, Αγγλία, Γαλλία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Αυστρία, Ελβετία και Ισπανία), ενώ λαμβάνονται υπόψη και σχετικές εκθέσεις συνεργατών του Ινστιτούτου για άλλες τρεις χώρες: την Ιταλία, την Πορτογαλία και την Ελλάδα (η έκθεση για την Ελλάδα δημοσιεύθηκε μάλιστα στην ZStW 99:1987, 317-347 και συντάχθηκε από τον δικηγόρο κ. Στέφ. Καρεκλά).

Το έργο άρχισε να γράφεται τον Δεκέμβριο 1984, έπειτα από σχετική εντολή της δυτικογερμανικής αντεγκληματικής υπηρεσίας (Bundeskriminalamt). Η υπηρεσία αυτή ενδιαφέρθηκε να πληροφορηθεί υπεύθυνα τις νομοθετικές ρυθμίσεις και την έκταση του προβλήματος των ναρκωτικών στις γειτονικές προς τη Δυτ. Γερμανία χώρες, ώστε να εκτιμήσει τους ενδεχόμενους κινδύνους μιας περαιτέρω διάδοσης των ναρκωτικών συνεπεία της ήδη συντελούμενης κατάρτησης του τελωνειακού ελέγχου στις περισσότερες δυτικοευρωπαϊκές χώρες. Η ολοκλήρωση της συγγραφής έγινε τον Ιούνιο 1985, αλλά το έργο είναι ενημερωμένο έως το τέλος Ιανουαρίου 1986. Επομένως έχουν ληφθεί υπόψη και ορισμένες πρόσφατες ενδιαφέρουσες νομοθετικές μεταβολές, όπως ο ολλανδικός νόμος της 4.9.1985 (σελ. 450) και ο βρετανικός νόμος του 1986 (σελ. 758, 770), ενώ κάποιες άλλες, νεότερες εξελίξεις σημειώθηκαν μετά την έκδοση του βιβλίου (π.χ. ελληνικός νόμος 1729/1987 όπως τροποποιήθηκε, ισπανικός οργανικός νόμος της 24.3.1988).

Η διάταξη της ύλης των επιμέρους αναλύσεων εστιάσθηκε σε πέντε κύριους άξονες — ενότητες: 1) Γενικές παρατηρήσεις, 2) Ισχύον ποινικό δίκαιο των ναρκωτικών ουσιών με ιδιαίτερη έμφαση στη νομολογία, 3) Διαθέσιμο εμπειρικό υλικό (μ.α. στατιστικές για ποινική δίωξη και για καταδίκες από ποινικά δικαστήρια), 4) Καίριες διαφορές από το ισχύον δυτικογερμανικό δίκαιο και 5) Συμπερασματική αξιολόγηση των στοιχείων

Με βάση τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν από τις επιμέρους αναλύσεις, ο εκδότης του έργου καθηγ. Jürgen Meyer προχώρησε στη συνέχεια σε μια ενδιαφέρουσα επισκόπηση συγκριτικού δικαίου

όπου παραθέτει (σε γερμανική και αγγλική γλώσσα) τα πιο σημαντικά πορίσματα αυτής της έρευνας.

Ο καθηγητής Meyer θεωρεί ότι παρά τα υπάρχοντα κοινά τους σημεία οι εσωτερικές αντιλήψεις και θεσμοθετημένες ρυθμίσεις της κάθε χώρας σε συνδυασμό με τις υφιστάμενες ελλείψεις του διαθέσιμου συγκριτικού υλικού δεν επιτρέπουν τη διατύπωση ιδεωδών λύσεων ή και πρότυπων σχεδίων νόμου για ένα δυτικοευρωπαϊκό ποινικό δίκαιο των ναρκωτικών ουσιών (σελ. 770). Για παρόμοιους λόγους οι συντάκτες του έργου αποφεύγουν συνήθως να πάρουν ευθεία θέση σε κρίσιμα προβλήματα του δικαίου των ναρκωτικών, όπως π.χ. στα θέματα της διάκρισης μεταξύ μαλακών και σκληρών ναρκωτικών, της ποινικής μεταχείρισης του μικροέμπορου κλπ. Εκθέτοντας όμως την υπάρχουσα κατάσταση στις διάφορες ευρωπαϊκές χώρες, δεν παραλείπουν να υπαινιχθούν κάποιες λύσεις που θα μπορούσαν να βελτιώσουν τα πράγματα, όπως π.χ. τον ακριβέστερο προσδιορισμό των ποσοτήτων που θα πρέπει να θεωρηθούν ως «μικρές» για να τύχει αντίστοιχης επεικούς αντιμετώπισης όποιος τις προμηθεύεται ή τις κατέχει (σελ. 772· πρβλ. ά. 12 ελλ. ν.1729/1987). Ωστόσο οι λύσεις αυτές βασίζονται κατά κανόνα στα λεγόμενα «διδάγματα της κοινής πείρας» και όχι τόσο σε εγκληματολογικά εμπειρικά στοιχεία, που θα επέτρεπαν, όμως, τη συναγωγή κάποιων θεμελιωμένων συμπερασμάτων. Η έλλειψη αυτή γίνεται ιδιαίτερα αισθητή στο θέμα της διάκρισης σκληρών και μαλακών ναρκωτικών: Η επισκόπηση της σχετικής νομοθεσίας στην Ολλανδία (από το 1976) και την Ισπανία (από το 1983) αφήνει τελικά αναπάντητο το ερώτημα εάν με την εισαγωγή της διάκρισης αυτής οι εν λόγω χώρες πέτυχαν ή όχι να περιορίσουν την περαιτέρω εξάπλωση αυτών των ουσιών και ιδίως την ανεξέλεγκτη μεταπήδηση των χρηστών από τα μαλακά προς τα σκληρά ναρκωτικά (πρβλ. σελ. 661 σημ. 8 της ισπανικής επισκόπησης: «Die Frage der Auswirkungen dieser Reform [von 1983] auf die Entwicklung der Drogendelinquenz kann hier nicht untersucht werden...»).

Ανεξάρτητα όμως από τις εγκληματολογικές αυτές ελλείψεις, οι οποίες το κάτω-κάτω δεν είναι ιδιαίτερα σημαντικές σε μια έρευνα με θέμα και τίτλο «το ποινικό δίκαιο των ναρκωτικών ουσιών», το κρινόμενο έργο παρέχει μιαν εξαιρετη σύνθεση όλων των δυνατών νομοθετικών λύσεων που προσφέρονται στον δυτικοευρωπαϊκό χώρο για την αντιμετώπιση του προβλήματος των ναρκωτικών. Ερευνώνται έτσι με συγκριτικό τρόπο ζητήματα όπως: ο ορισμός των ναρκωτικών ουσιών (σελ. 739), οι προσπάθειες για «προσώθηση» (Vorverlagerung) του νομοθετικού πεδίου, ώστε να καλύπτονται επιτυχέστερα οι διάφορες περιπτώσεις του αξιοποίνου (π.χ. υιοθέτηση εγκληματικών υποστάσεων αφηρημένης διακινδύνευσης, αυτοτελής τιμώρηση της συμμετοχής, αναστροφή του βάρους απόδειξης, αλληλοεπικάλυψη

των τιμωρητών μορφών τέλεσης κλπ.: σελ. 740 επ.), οι τάσεις προς αποποινικοποίηση της προμήθειας ή κατοχής ναρκωτικών για αποκλειστική χρήση του δράση (τέσσερις δυνατές νομοπολιτικές αντιμετώπισεις: σελ. 749 επ.), οι αντίστοιχες τάσεις προς θεραπευτική μεταχείριση των τοξικομανών (σελ. 753 επ.), η αντιμετώπιση διακεκριμένων ή επιβαρυντικών περιπτώσεων (σελ. 759 επ. π.χ. το «ξέπλυμα» χρημάτων που προέρχονται από διακίνηση ναρκωτικών), η έκταση ισχύος κανόνων του διεθνούς ποινικού δικαίου (σελ. 763), η τυχόν ευμενέστερη ποινική αξιολόγηση προσώπων που καταδίδουν τους συντρόφους τους χρήστες ή εμπόρους ναρκωτικών (σελ. 765), καθώς και οι δικονομικές ιδιαιτερότητες των σχετικών νομοθεσιών (σελ. 767 επ.).

Εξάλλου παρουσιάζονται ενδιαφέροντα στοιχεία για τους προσδιοριστικούς παράγοντες και την έκταση του προβλήματος των ναρκωτικών στη σύγχρονη Ευρώπη (σελ. 735 επ. 744 επ.). Ιδιαίτερα ανησυχητική, αν και όχι εκπλησσοUSA, είναι η διαπίστωση πως η κατανάλωση ναρκωτικών ουσιών στη Δυτ. Ευρώπη σημειώνει συνεχή άνοδο, με μοναδική εξαίρεση την Αυστρία και την Ολλανδία, όπου όμως (στην τελευταία περίπτωση) πάρα πολλές υποθέσεις τίθενται στο αρχείο επί τη βάση της εκεί ισχύουσας αρχής της σκοπιμότητας στη δραστηριότητα των εισαγγελικών αρχών (σελ. 745 και 477). Επίσης ενδιαφέρον έχει και η παρατήρηση ότι η εμπορία ενός κιλού χασίς ενώ στη Δανία τιμωρείται με 60 ημέρες φυλάκισης, στη Νορβηγία και στη Σουηδία αντιμετωπίζεται με στέρηση της ελευθερίας τουλάχιστον ενός έτους (σελ. 771). Υπάρχουν, επομένως, σοβαρές διαφοροποιήσεις στη νομολογιακή πρακτική των δικαστηρίων, πράγμα που δημιουργεί εύλογους κινδύνους περαιτέρω εξάπλωσης των ναρκωτικών στην περίπτωση πλήρους κατάργησης των δυτικοευρωπαϊκών συνόρων, την 1.1.1993.

Παρά τις σημαντικές διαφορές που εμφανίζουν οι διάφορες ποινικές νομοθεσίες των δυτικοευρωπαϊκών χωρών σε θέματα γενικότερων επιλογών (π.χ. στο θέμα της επιλογής μεταξύ αρχής της νομιμότητας και αρχής της σκοπιμότητας: σελ. 768), έχω την αίσθηση ότι οι σχετικές προσπάθειες για εναρμόνιση αυτών των διαφορών παίρνουν καινούργια ώθηση με την ψήφιση, στη Βιέννη το Δεκέμβριο 1988, της Σύμβασης κατά της παράνομης διακίνησης ναρκωτικών ουσιών, παράλληλα, βεβαίως, με τις ήδη ισχύουσες (και στη χώρα μας) παλαιότερες συναφείς Συμβάσεις περί Ναρκωτικών του 1961 (ν.δ. 1105/1972 και ν. 1549/1985) και της Σύμβασης του 1971 για τις ψυχότροπες ουσίες (ν. 348/1976· πρβλ. και την εργασία μου «Ναρκωτικά και ελληνική πραγματικότητα», εισαγωγή στο έργο «Ο τοξικομανής εγκληματίας» του Λάμπρου Καράμπελα, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη 1988, 21-67: 41,51).

3. *Albin Eser/Barbara Huber (Hrsg.), Strafrechtsentwicklung in Europa 2, Landesberichte 1984/1986 über Gesetzgebung, Rechtsprechung und Literatur, Beiträge ως ανωτ. Bände S 12/1 και S 12/2, 1988 (σελ. 1789 + xii).*

Στο έργο αυτό, με θέμα «Η εξέλιξη του Ποινικού Δικαίου στην Ευρώπη. Επισκοπήσεις χωρών 1984/1986, τ. 1 και 2», προσεγγίζονται με υπεύθυνη τεκμηρίωση οι νεότερες τάσεις στην ποινική νομοθεσία, νομολογία και επιστήμη των ευρωπαϊκών χωρών. Πρόκειται για ένα ογκώδες έργο σχεδόν 1800 σελίδων, που κυκλοφορεί ήδη σε δεύτερη έκδοση (η πρώτη έκδοση εκάλυπτε την περίοδο 1982/1984 και εκκυκλοφόρησε το 1985). Σε σύγκριση με την πρώτη έκδοση του έργου, που είχα την ευκαιρία να παρουσιάσω προ 5ετίας στο «Δελτίο Εγκληματολογικής Ενημέρωσης» (τεύχ. 1, Δεκ. 1985, σελ. 31—32), παρατηρούνται σημαντικότερες καινοτομίες και βελτιώσεις. Κυρίως αυξήθηκε ο αριθμός των παρουσιαζόμενων χωρών από 16 σε 23 (προστέθηκαν επισκοπήσεις για τη Φινλανδία, τη Νορβηγία, το Βέλγιο, την Ε.Σ.Σ.Δ, την Ουγγαρία, τη Γιουγκοσλαβία και τη Βουλγαρία, που καλύπτουν την περίοδο αρχές 1983 έως τέλος 1986 ή αρχές 1987, ενώ και για τις υπόλοιπες 16 χώρες η χρονική περίοδος καταλήγει στην ίδια εποχή, αλλ' αρχίζει το 1984). Επίσης καταβλήθηκε μεγαλύτερη προσπάθεια για πλήρη κάλυψη όλων των νεότερων εξελίξεων στον χώρο του ποινικού δικαίου (με ευρεία έννοια), ακόμη και σε επίπεδο νομοσχεδίων ή συναφών θεωρητικών συζητήσεων.

Το τεράστιο υλικό των επιμέρους επισκοπήσεων αξιοποιείται με άριστο τρόπο, όπως και στην προηγούμενη έκδοση, χάρις στην πολύ χρήσιμη μελέτη της Dr. Barbara Huber, όπου παρατίθενται συνθετικές εκτιμήσεις και ανακεφαλαίωση των κυριότερων πορισμάτων από αυτές τις επισκοπήσεις (σελ. 1713-1774). Από την ανάγνωση αυτής της μελέτης αναδύονται κυρίως τα θέματα που απασχολούν τα τελευταία χρόνια τις ευρωπαϊκές χώρες στο επίπεδο του ποινικού δικαίου, καθώς και η αντιμετώπιση που θεωρήθηκε εκάστοτε ως προσηφορότερη για το καθένα από τα θέματα αυτά. Προκύπτει έτσι μια εντεινόμενη ευαισθητοποίηση σε θέματα όπως η τιμώρηση χωρίς ποινική ευθύνη (strict liability), κυρίως σε σχέση με τα νομικά πρόσωπα των οποίων στελέχη ή υπάλληλοι υποπίπτουν σε αξιόποινες πράξεις (π.χ. μόλυνση περιβάλλοντος) (σελ. 1717 επ.), η διακοπή της εγκυμοσύνης, η διάπραξη βασανιστηρίων από υπαλλήλους ή στρατιωτικούς και η τέλεση πράξεων βίας στα γήπεδα (εδώ η χώρα μας έδωσε, ως γνωστόν, ενδιαφέροντα «δείγματα γραφής» με τους νόμους, αντίστοιχα, 1500/1984 και 1646/1986, ενώ παράλληλες ρυθμίσεις θεσπίστηκαν και σε άλλες χώρες) (σελ. 1726 επ). Επίσης εξελίξεις εμφανίζονται και στον χώρο για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας (Δυτ. Γερμανία,

Γαλλία, Ισπανία, Ιταλία, Ελβετία), των προσβολών κατά της γενετήσιας ελευθερίας (Μ. Βρετανία, Ολλανδία, Ιταλία, Ολλανδία αλλά και Ελλάδα με το ν. 1419/1984), της διακίνησης πορνογραφικού υλικού με βιντεοταινίες κλπ, της εγκληματικότητας μέσω ηλεκτρονικών υπολογιστών, πιστωτικών καρτών ή καρτών εγγύησης επιταγών (ορθά μνημονεύεται εδώ, σελ.1735, και η σχτ. νομολογία του ελληνικού Διαρκούς Στρατοδικείου Θεσ/νίκης 401/1986, Ποιν. Χρ. 1986, 774 επ.)*, της κατοχής, εμπορίας και διακίνησης ναρκωτικών ουσιών (σελ. 1738) και της ρύπανσης του περιβάλλοντος (στην Ελλάδα με τον ν. 1650/1986) (σελ. 1740 επ.). Ακόμη αναλύονται με εμπειριστατωμένο τρόπο οι νεότερες κατευθύνσεις στα ζητήματα των ποινών και ιδίως των στερητικών ποινών της ελευθερίας (που γίνονται αυστηρότερες — ακόμη και ισόβιες — για κάποια σοβαρά εγκλήματα όπως, σε ορισμένες περιπτώσεις, η διακίνηση ναρκωτικών στη Μ. Βρετανία, αλλά και ηπιότερες, αντικαθιστάμενες με διάφορα «εναλλακτικά μέτρα», όπως η «μετατροπή της ποινής», στις περιπτώσεις της λεγόμενης ελαφράς εγκληματικότητας (πρβλ. ελλην. ν. 1419/1984). Στη συνέχεια επισκοπούνται ορισμένα τρέχοντα ζητήματα στον χώρο της ποινικής δικονομίας, όπου πολλές φορές χρειάζεται να εξευρεθεί η χρυσή τομή ανάμεσα στην εξασφάλιση των συμφερόντων του κατηγορουμένου και στην απρόσκοπτη πρόοδο της διαδικασίας προς διαπίστωση της ουσιαστικής αλήθειας από τις ανακριτικές και δικαστικές αρχές. Ρυθμίσεις *όχι πάντοτε προς την ίδια κατεύθυνση* ως προς τις επιμέρους ευρωπαϊκές χώρες παρατηρούνται έτσι στα θέματα τις προσωρινής κράτησης (σελ. 1756 επ.) και της αξιολόγησης καταθέσεων ή πληροφοριών από ανώνυμους μάρτυρες (σελ. 1759 επ.) ή από κατηγορούμενους που έφ' όσον καταδίδουν συμμετόχους τους επιτυγχάνουν ελάφρυνση της θέσης τους (σελ. 1761 επ.· πρβλ. ά. 24 του ελλην. ν. 1729/1986 περί ναρκωτικών) ή ακόμη πληροφοριών από τους ίδιους τους κατηγορούμενους αλλά σε ανεπίσημες συνομιλίες τους (σελ. 1762). Τέλος γίνεται αναλυτική μνεία των νεότερων τάσεων στον χώρο του σωφρονιστικού δικαίου, και ιδίως σε σχέση με τους όρους κράτησης, τα δικαιώματα των κρατουμένων και τη συντόμευση της διάρκειας έκτισης μιας ποινής (πχ. μέσω του θεσμού της υφ' όρον απόλυσης). Ενδιαφέρον είναι εδώ να σημειωθεί ότι σύμφωνα με σχτ. απόφαση δυτικογερμανικού δικαστηρίου η διαμονή τριών κρατουμένων σε ένα κελλί 11,54 τ.μ. έρχεται σε αντίθεση με το ά. 3 της ΕυρΣυμβδικα (OLG Frankfurt στη Neue Zeitschrift für Strafrecht 1985, 572-σελ. 1765) και ότι, σύμφωνα με ρυθμίσεις του ολλανδικού νόμου της

* Σημαντικές για το θέμα αυτό είναι και οι εργασίες των K. Bandekon, *Strafbare Mißbrauch des elektronischen Zahlungsverkehrs*, 1989, και V. Ehlicher, *Der Bankomatemißbrauch*, 1989.

27.3., 1986, οι κρατούμενοι έχουν πάντοτε δικαίωμα ψήφου, εκτός εάν τους το στερήσει ο ποινικός δικαστής (σελ. 1766).

Συμπερασματικά το παρουσιαζόμενο έργο διακρίνεται για την ακρίβεια και τη μεθοδικότητα στην κατάταξη της ύλης του, αποτελεί, δε, συνολικά, ένα πολύ χρήσιμο βιβλίο για όλους όσοι ασχολούνται με τις ποινικές επιστήμες σε πρακτικό ή και θεωρητικό πλαίσιο. Βεβαίως σ' ένα τόσο ογκώδες έργο ήταν αναπόφευκτο να παρεισφρύσουν κάποιες ατέλειες στην παρουσίαση της ύλης (π.χ. τα θέματα του σωφρονιστικού δικαίου, σελ. 1764 επ., θα ήταν σκοπιμότερο να συσχετισθούν με τα συγγενή θέματα των ποινών, σελ. 1743 επ, χωρίς να παρεμβάλλονται μεταξύ τους οι αναπτύξεις για την ποινική δικονομία, ενώ και τα θέματα των πιστωτικών κλπ. καρτών, σελ. 1734 θα έπρεπε μάλλον ν' αναλυθούν σε συνάρτηση με εκείνα του οικονομικού ποινικού δικαίου, σελ. 1741 επ., όπως γίνεται και απο τον *Jeschek* στο έργο του «Γερμανικό Ποινικό Δίκαιο» (ανωτ. 1987, σελ. 199 επ.). Επίσης δεν πραγματοποιήθηκε δυστυχώς ούτε στην έκδοση αυτή, αν και λήφθηκε υπόψη (σελ. vii), η ευχή που είχε εκφρασθεί από διάφορες πλευρές (πρβλ. και την προηγούμενη σχτ. βιβλιοκρισία μου) για ειδική επισκόπηση του ευρωπαϊκού ποινικού δικαίου στις διάφορες ενιαίες πτυχές του (μόνο περιστασιακά γίνονται αναφορές στα συναφή θέματα, όπως π.χ. στη σελ. 1767: EuGRZ 1985, 534). Σε γενικές γραμμές, πάντως, πιστεύω ότι η έκδοση αυτή έχει τη δυνατότητα να ικανοποιηθεί, με την πληρότητα της τεκμηρίωσής της, κάθε απαιτητικό μελετητή. Τούτο μπορεί να λεχθεί ειδικότερα και για την επισκόπηση του ελληνικού ποινικού δικαίου (σελ. 593-652), που επιμελήθηκε ο τότε συνεργάτης του Ινστιτούτου κ. Στέφ. Καρεκλάς.